

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ДО ЗАХИСТУ
завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

Кваліфікаційна бакалаврська робота

на тему: «**Формування безбар'єрного середовища як інструмент
сталого розвитку туризму в Україні**»

Виконав: студент 4 курсу, групи УТз-41
Спеціальності 242 «Туризм»

Коломієць Анастасія Миколаївна

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.е.н., доц. Гапоненко Г.І.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.е.н., доц. Коваленко Р.С.

(прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

(підпис)

Покоłodна М.М.

(прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) перший
(бакалаврський)
Напрямок підготовки
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
світової політики,
дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

“ _____ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)
Коломієць Анастасії Миколаївни

1. Тема роботи «Формування безбар'єрного середовища як інструмент сталого розвитку туризму в Україні»

керівник роботи к.е.н., доц. Гапоненко Г.І.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від 13.03.2025 р. №4001-5/739

2. Строк подання студентом роботи 20.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

Проаналізувати наукові підходи до трактування поняття «безбар'єрне середовище», визначити його основні принципи та особливості застосування у сфері туризму. Розробити методологічну основу дослідження, яка дозволить оцінити вплив безбар'єрного середовища на сталий розвиток туристичної галузі. Вивчити міжнародний досвід формування інклюзивного туристичного середовища, зокрема приклади країн, що успішно реалізували безбар'єрну політику в туризмі. Провести аналіз рівня доступності туристичних об'єктів в Україні з точки зору інфраструктурної відповідності потребам маломобільних

груп населення. Виявити основні проблеми та бар'єри, які гальмують розвиток безбар'єрного середовища в українському туризмі, та оцінити їх вплив на реалізацію принципів сталого розвитку. Сформулювати перспективні напрями вдосконалення безбар'єрного середовища в туристичній сфері, враховуючи соціальні, економічні та нормативні чинники.

4. План роботи:

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Теоретичні аспекти формування безбар'єрного середовища в туризмі
2	Розділ 2. Аналіз використання безбар'єрного середовища в туристичній галузі України

5. Дата видачі завдання 01.12.2024 р.

Студент

підпис

Коломієць А.М.
ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

Г.І. Гапоненко
ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Коломієць А.М. «Формування безбар'єрного середовища як інструмент сталого розвитку туризму в Україні»

В дипломній роботі досліджено процес формування безбар'єрного середовища як ключового інструменту сталого розвитку туристичної галузі в Україні. Визначено, що інклюзивність у туризмі є не лише соціально значущим чинником, але й стратегічною складовою підвищення конкурентоспроможності туристичних послуг на національному та міжнародному рівнях. Робота містить теоретичне обґрунтування поняття «безбар'єрне середовище», аналізує міжнародний досвід та визначає основні проблеми й виклики, пов'язані з впровадженням принципів доступності в українському туризмі. На основі результатів дослідження автором запропоновано інноваційну модель формування безбар'єрного середовища, що включає сім взаємопов'язаних напрямів: універсальний дизайн, інформаційну та транспортну доступність, підготовку персоналу, впровадження технологічних інновацій, партнерство з громадськими організаціями, нормативно-правове регулювання та розвиток адаптивного туризму. Модель базується на системному підході й спрямована на інтеграцію людей з різними потребами в туристичну діяльність, що відповідає принципам сталого розвитку та правам людини.

ANNOTATION

Kolomiyets A.M. “Formation of a barrier-free environment as a tool for sustainable tourism development in Ukraine”

The thesis explores the process of forming a barrier-free environment as a key tool for sustainable development of the tourism industry in Ukraine. It is determined that inclusiveness in tourism is not only a socially significant factor, but also a strategic component of increasing the competitiveness of tourism services at the national and international levels. The work contains a theoretical justification of the concept of “barrier-free environment”, analyzes international experience and identifies the main problems and challenges associated with the implementation of accessibility principles in Ukrainian tourism. Based on the results of the study, the author proposed an innovative model for forming a barrier-free environment, which includes seven interrelated areas: universal design, information and transport accessibility, personnel training, implementation of technological innovations, partnership with public organizations, regulatory and legal regulation and development of adaptive tourism. The model is based on a systemic approach and aims to integrate people with different needs into tourism activities that meet the principles of sustainable development and human rights.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ТУРИЗМІ	6
1.1. Поняття та принципи безбар'єрного середовища6
1.2. Методологія дослідження ролі безбар'єрного середовища в сталому розвитку туризму	
1.3. Міжнародний досвід формування безбар'єрного середовища в туризмі .	
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	
2.1. Аналіз інфраструктурної доступності туристичних об'єктів	
2.2. Проблеми розбудови безбар'єрного середовища в контексті сталого розвитку туризму	
2.3. Перспективні напрямки формування безбар'єрного середовища в туризмі	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Протягом останнього десятиліття туристична індустрія поступово трансформується в напрямі інклюзивності та універсальної доступності. Концепція безбар'єрного туризму, що передбачає створення умов для вільного та комфортного доступу до туристичних послуг і об'єктів незалежно від фізичних або когнітивних особливостей людини, набула широкого визнання у світовій практиці. Цей підхід не лише сприяє соціальній інтеграції осіб з інвалідністю, людей похилого віку, родин з малими дітьми, а й формує нові сегменти попиту на туристичному ринку, розширюючи його економічні горизонти.

Безбар'єрний туризм дедалі частіше розглядається не тільки як елемент соціальної відповідальності держави та бізнесу, а і як потужний драйвер економічного зростання. Зокрема, доступна інфраструктура, що відповідає принципам універсального дизайну, стає критично важливою для стратегічного планування та розвитку внутрішнього туризму. Задоволення інклюзивного аспекту попиту дозволяє сформувати позитивний туристичний імідж територій, забезпечуючи їх сталу привабливість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз актуальних досліджень демонструє зростаючу зацікавленість науковців і практиків у вивченні проблематики безбар'єрного середовища як складової сучасної туристичної політики. Зокрема, дослідження Р. Лейднера акцентують на стані доступності туристичних послуг у країнах Європейського Союзу. Вітчизняні науковці, такі як Л. С. Головкова, Ю. О. Юхновська та О. М. Риженко, розглядають позитивний вплив сільського та екологічного туризму на інклюзивну інтеграцію в Україні. Європейські фахівці, серед яких С. Черутті, С. Фалько та А. Трно, присвячують свої праці вивченню інституційних моделей "Європи без бар'єрів".

Особливу увагу стану інфраструктури та умовам доступу до туристичних об'єктів для осіб з інвалідністю в Україні приділяють М. Барна,

І. Тучковська, С. Уліганець, Л. Мельник та У. Шинкаренко. Також значний внесок у популяризацію інклюзивного туризму роблять міжнародні та національні організації, серед яких Всесвітня туристична організація (UNWTO), ВООЗ, Всеукраїнський центр професійної реабілітації осіб з інвалідністю, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю та Національна Асамблея людей з інвалідністю України (НАІУ).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні підходів до формування безбар'єрного середовища як чинника сталого розвитку туристичної галузі України, а також у визначенні практичних механізмів забезпечення інклюзивності туристичних послуг для всіх категорій населення.

Завдання бакалаврського дипломного дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до трактування поняття «безбар'єрне середовище», визначити його основні принципи та особливості застосування у сфері туризму.
2. Розробити методологічну основу дослідження, яка дозволить оцінити вплив безбар'єрного середовища на сталий розвиток туристичної галузі.
3. Вивчити міжнародний досвід формування інклюзивного туристичного середовища, зокрема приклади країн, що успішно реалізували безбар'єрну політику в туризмі.
4. Провести аналіз рівня доступності туристичних об'єктів в Україні з точки зору інфраструктурної відповідності потребам маломобільних груп населення.
5. Виявити основні проблеми та бар'єри, які гальмують розвиток безбар'єрного середовища в українському туризмі, та оцінити їх вплив на реалізацію принципів сталого розвитку.
6. Сформулювати перспективні напрями вдосконалення безбар'єрного середовища в туристичній сфері, враховуючи соціальні, економічні та нормативні чинники.

Об'єктом дослідження виступає туристична інфраструктура України в контексті її відповідності принципам безбар'єрності, інклюзивності та сталого розвитку.

Предмет дослідження становлять теоретико-методологічні засади та практичні аспекти формування безбар'єрного середовища у сфері туризму, механізми реалізації державної політики у цьому напрямі, а також вплив інклюзивного підходу на сталий розвиток туристичної галузі.

Методи дослідження. У процесі виконання дипломної роботи використовувалися такі методи дослідження. Теоретичні методи: аналіз, синтез та узагальнення наукової літератури, нормативно-правових актів та міжнародних стандартів, що регулюють формування безбар'єрного середовища в туризмі; порівняльний аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду забезпечення доступного туризму. Емпіричні методи: польові дослідження та моніторинг стану безбар'єрного середовища на туристичних об'єктах України. Статистичні методи: аналіз статистичних даних щодо доступного туризму в Україні та світі. Обробка отриманих емпіричних даних з використанням кількісних і якісних методів аналізу.

Застосування комплексного підходу дозволило оцінити реальний стан безбар'єрного середовища в Україні та розробити практичні рекомендації щодо його вдосконалення.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів та висновків. Містить 55 сторінок тексту, 11 рисунків, 8 таблиць. Список джерел включає 43 найменування літератури

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ТУРИЗМІ

1.1. Поняття та принципи безбар'єрного середовища

Формування інклюзивного простору в умовах сучасного суспільства передбачає системну трансформацію фізичної інфраструктури, освітніх моделей та цифрових сервісів з урахуванням потреб осіб з обмеженою мобільністю. Такий підхід спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства, зокрема осіб з інвалідністю, шляхом усунення бар'єрів, що перешкоджають повноцінній участі в соціальному, економічному та культурному житті.

У цьому контексті ключовим кроком стало затвердження Кабінетом Міністрів України 14 квітня 2021 року Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [1]. Цей стратегічний документ визначає довгострокові орієнтири та механізми реалізації політики інклюзивності. На його підтримку були прийняті важливі нормативно-правові акти, зокрема:

- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» (2014), який закладає підґрунтя для доступної освіти [2];
- Указ Президента України «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» (2020), що визначає політичну волю на найвищому рівні [3];
- Розпорядження КМУ про реалізацію Плану заходів на 2023–2024 роки відповідно до Стратегії (2023);
- Постанова КМУ щодо критеріїв доступності виборчих дільниць для маломобільних груп населення (2020).

Законодавча база України в цьому напрямі узгоджена з міжнародно-правовими актами, що є фундаментальними у сфері захисту прав людини. Зокрема [19; 27; 33]:

- Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006), ратифікована Україною в 2009 році, яка у статті 9 вимагає створення доступного середовища в усіх його проявах: фізичному, інформаційному та комунікаційному;
- Переглянута Європейська соціальна хартія (1996), яка закріплює право на соціальний захист;
- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979);
- Декларація про «Партнерство Біарріц» (2020), що фокусує увагу на гендерній рівності як складовій інклюзивної політики.

Забезпечення безбар'єрності — це не лише фізичне усунення перешкод, але й трансформація суспільних уявлень щодо участі осіб з інвалідністю в житті громади. Основною метою є створення умов для їх незалежного функціонування, самореалізації та активного залучення до всіх сфер життєдіяльності без необхідності постійної сторонньої допомоги.

Поняття «безбар'єрний простір» набуло значної популярності в діяльності органів публічної влади та наукових колах, особливо після ухвалення Кабінетом Міністрів України Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Проте, цей документ не містить чіткого визначення зазначеного терміна, що ускладнює його однозначне тлумачення [1].

Традиційно створення безбар'єрного простору асоціюється із забезпеченням фізичної доступності будівель та інфраструктури для осіб з інвалідністю. Однак сучасний підхід передбачає більш комплексне розуміння, що охоплює не лише фізичні аспекти, а й інформаційну, цифрову, соціальну та економічну доступність.

Для формування цілісного визначення «безбар'єрного простору» доцільно проаналізувати суміжні поняття, такі як «інвалідність», «інклюзія», «доступність» та «безбар'єрність». Наприклад, «безбар'єрність» розглядається як філософія суспільства без обмежень, що спрямована на створення середовища, комфортного для всіх громадян. Таким чином, «безбар'єрний простір» можна визначити як інтегроване середовище, в якому усунені фізичні, інформаційні та соціальні перешкоди, що забезпечує рівні можливості для всіх членів суспільства незалежно від їхніх фізичних чи інших особливостей [17].

Відсутність єдиного науково обґрунтованого визначення цього терміну підкреслює необхідність подальших досліджень та розробки нормативно-правових актів, які б сприяли формуванню та імплементації ефективної державної політики у сфері безбар'єрності.

Формування безбар'єрного середовища є ключовим аспектом забезпечення рівноправної участі осіб з інвалідністю в суспільстві. Термін "інвалідність" має різні визначення, що відображають еволюцію підходів до цієї концепції.

Згідно з Міжнародною класифікацією функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ), прийнятою Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 2001 році, інвалідність розглядається як загальний термін для позначення порушень, обмежень діяльності або обмежень участі, що виникають у результаті взаємодії між станом здоров'я особи та факторами навколишнього середовища [12].

В українському законодавстві, відповідно до Закону України "Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні", інвалідність визначається як міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи.

Дослідники, такі як Л. Байда, О. Красюкова-Еннс, С. Буров, В. Азін, Я. Грибальський та Ю. Найда, пропонують різні підходи до розуміння

інвалідності, включаючи біомедичний, філантропічний, соціологічний, економічний та соціально-політичний. Соціально-політичний підхід підкреслює, що інвалідність є результатом невідповідності між можливостями людини та умовами середовища, що створює бар'єри для її повноцінної участі в суспільстві [7; 14; 16].

Отже, фактори навколишнього середовища відіграють вирішальну роль у визначенні ступеня інвалідності. Тому дії органів публічної влади та суспільства мають бути спрямовані на адаптацію середовища з метою забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю.

У сучасному суспільстві важливо розуміти та правильно використовувати терміни, що стосуються інклюзії та безбар'єрності. Нижче наведемо ключові поняття та взаємозв'язок між ними (рис.1.1).

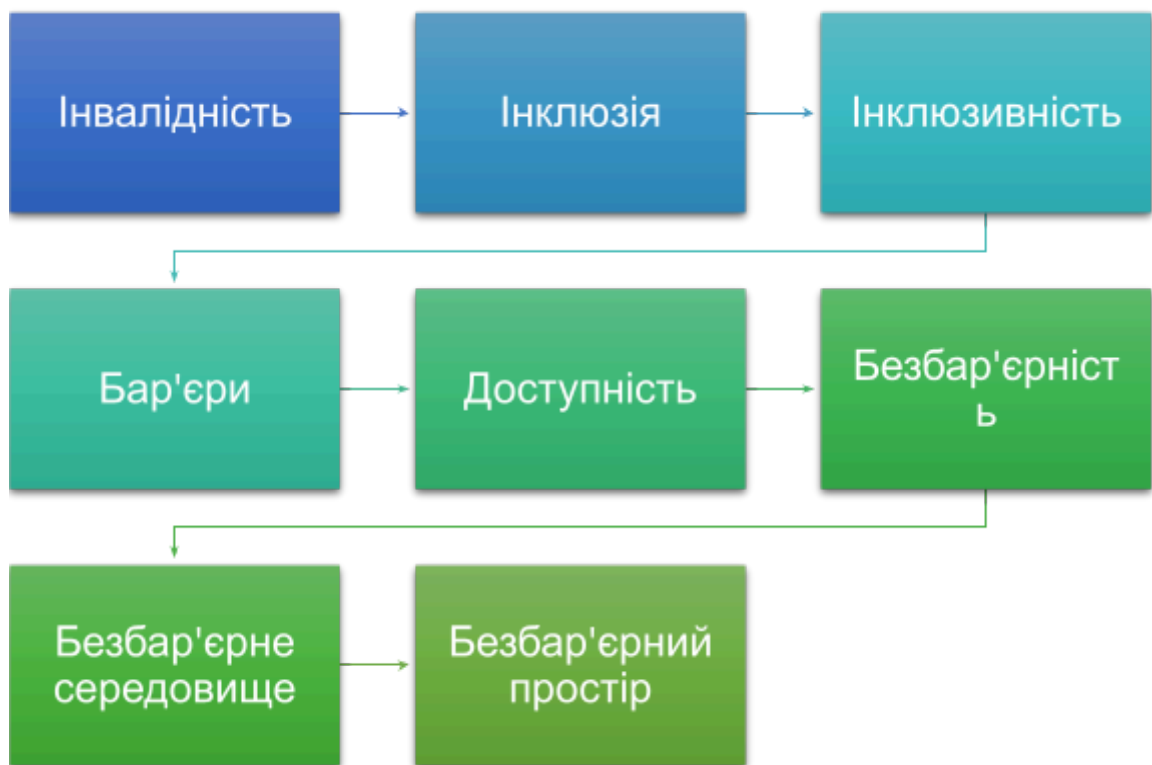

Рис.1.1. Складові поняття «безбар'єрне середовище»

Складено автором

Інвалідність – згідно з Міжнародною класифікацією функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ), це загальний термін для позначення порушень, обмежень діяльності або обмежень участі, що

виникають у результаті взаємодії між станом здоров'я особи та факторами навколишнього середовища.

Інклюзія – це процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, незалежно від їхніх фізичних, соціальних чи інших особливостей, з метою забезпечення рівних можливостей та доступу до всіх аспектів суспільного життя [1].

Інклюзивність – характеристика середовища або політики, які враховують потреби різних людей та сприяють їхній повноцінній участі в житті суспільства, усуваючи бар'єри та забезпечуючи рівний доступ до ресурсів і можливостей [13].

Бар'єри – це перешкоди або обмеження, що ускладнюють або унеможливають доступ до різних можливостей, послуг чи ресурсів, перешкоджаючи реалізації потенціалу особи [4].

Доступність – результат процесу забезпечення рівного доступу всім групам населення до різних об'єктів та послуг, включаючи фізичну, інформаційну та комунікаційну доступність [6].

Безбар'єрність – це концепція створення умов, за яких усі люди, незалежно від їхніх особливостей, мають рівний доступ до різних аспектів суспільного життя, що передбачає усунення фізичних, інформаційних, комунікаційних та інших перешкод [1].

Безбар'єрне середовище – простір, вільний від дискримінації, соціальних упереджень та стереотипів, який враховує інтереси та потреби кожного, забезпечуючи рівні можливості для всіх членів суспільства [1].

Безбар'єрний простір – це життєве середовище, що гарантує рівні права, можливості та доступ до ресурсів, а також надання необхідної допомоги для всіх осіб, незалежно від їхніх фізичних чи інших особливостей [1].

Правильне розуміння та застосування цих термінів сприяє формуванню інклюзивного суспільства, де кожен має рівні можливості для самореалізації та повноцінної участі в усіх сферах життя.

На нашу думку, безбар'єрність – це не лише фізична доступність інфраструктури, а насамперед філософія взаємодії в суспільстві, яка ґрунтується на принципах рівних можливостей, інклюзії та поваги до людської гідності. У сучасному українському дискурсі це поняття набуло системної форми завдяки національному Проєкту «Без бар'єрів», ініційованому Офісом Першої леді Олени Зеленської у 2020 році [1].

У Проєкті «Без бар'єрів» безбар'єрність розглядається як сукупність умов і практик, що забезпечують вільний доступ кожної людини до участі в усіх сферах суспільного життя — незалежно від її віку, статі, стану здоров'я, національності, соціального статусу чи інших ознак.

Згідно з концептуальними засадами проєкту, безбар'єрність реалізується у шести ключових вимірах, які подано в табл.1.1.

Табл.1.1

Виміри реалізації безбар'єрності в українському суспільстві згідно Проєкту
«Без бар'єрів»

Вимір	Сутність
Фізичний	Створення доступної архітектури, транспорту, вулиць, закладів — з урахуванням потреб усіх
Інформаційний	Забезпечення доступу до інформації (простою мовою, з субтитрами, шрифтом Брайля, онлайн)
Цифровий	Доступність цифрових сервісів: вебсайтів, мобільних застосунків, адміністративних порталів
Освітній	Доступ до якісної освіти без дискримінації, створення інклюзивного навчального середовища
Економічний	Рівний доступ до працевлаштування, бізнесу, фінансів, підтримка людей з вразливих груп
Громадянський/соціальний	Участь у прийнятті рішень, політичному житті, визнання соціальної суб'єктності кожної людини

Складено автором за джерелом: [1]

У науковому розумінні, концепт безбар'єрності корелює з підходами права людини, інклюзивного дизайну, соціальної справедливості та нейтралізації дискримінаційних структур (за визначенням *M. Nussbaum, A. Sen, UNCRPD*).

Рис.1.2. Складові поняття «безбар'єрність» згідно Проекту «Без бар'єрів» [1]

Проект «Без бар'єрів» в Україні унікальний тим, що:

- Поеднує державну політику, громадський сектор та наукову експертизу;
- Створює Національну стратегію безбар'єрності, інтегровану в усі галузі: освіту, медицину, туризм, економіку;
- Переосмислює поняття «бар'єрів» — не лише як фізичних, а як ментальних, соціальних та комунікаційних перешкод.

Уперше на рівні державної політики безбар'єрність визначається не як допомога «меншості», а як створення комфортного простору для всіх — з урахуванням життєвих обставин кожної людини. Туристична індустрія, як багатогалузевий соціально-економічний комплекс, напряму залежить від здатності створювати доступне та комфортне середовище для всіх категорій громадян (табл.1.2).

Табл.1.2

Основні точки дотику Проєкту «Без бар'єрів» і туризму

Напрямок впливу	Як реалізується у сфері туризму
Фізична доступність	Створення безбар'єрної туристичної інфраструктури: пандуси, ліфти, адаптовані вбиральні, доступний транспорт
Інформаційна доступність	Розробка туристичних інформаційних матеріалів простою мовою, шрифтом Брайля, з аудіо- та відеосупроводом
Цифрова інклюзія	Вебпортали з опціями для людей з порушенням зору/слуху, інтерфейси з читабельними шрифтами, простий UX-дизайн
Інклюзивний сервіс	Підготовка персоналу готелів, музеїв, турфірм до роботи з людьми з різними видами інвалідності
Соціальний туризм	Розвиток програм для маломобільних груп, літніх людей, ветеранів, осіб із вразливих категорій
Освітні програми	Інтеграція безбар'єрності у програми підготовки фахівців туризму: менеджерів, гідів, екскурсоловів

Складено автором за джерелом: [1]

Проєкт «Без бар'єрів» та туризм в Україні – це синергія соціальної відповідальності, урбаністики, цифрових технологій та гуманітарного підходу. Вони взаємно посилюють один одного, формуючи інклюзивне середовище, де подорож — це право, а не привілей. Ключові аспекти безбар'єрних подорожей наведено на рис.1.3.

Розбудова безбар'єрного середовища в сфері туризму передбачає системне впровадження умов, які гарантують рівноправний доступ до туристичних ресурсів і послуг для представників усіх соціальних груп, з особливим акцентом на маломобільне населення. Цей процес вимагає комплексного підходу до забезпечення інклюзивності на кожному етапі туристичного обслуговування — від стратегічного планування та інформаційного супроводу до просторової організації міського середовища, інфраструктури транспорту, житла й дозвіллевих об'єктів.

Безбар'єрний туризм розглядається як ключовий елемент інклюзивного соціуму, що забезпечує не лише фізичну доступність, але й формує умови для повноцінної участі всіх громадян у туристичних процесах. Це досягається через інтеграцію принципів універсального дизайну, доступності інформації, а також через адаптацію сервісів до потреб різних категорій користувачів.

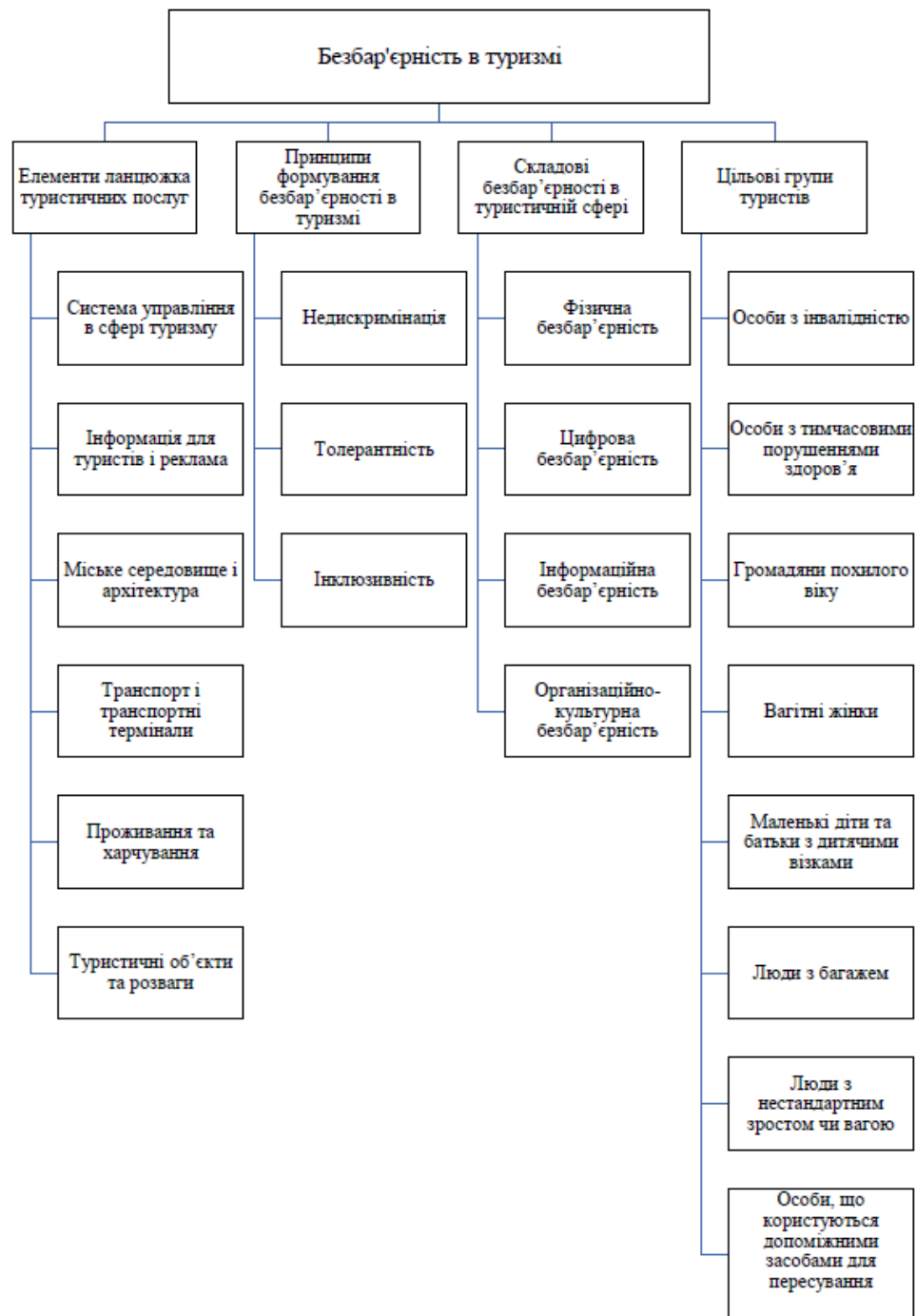

Рис.1.3. Основні складові безбар'єрних подорожей [5]

До цільової аудиторії безбар'єрного туризму належать особи з інвалідністю, люди з тимчасовими фізичними чи сенсорними обмеженнями, літні громадяни, вагітні жінки, батьки з маленькими дітьми або дитячими візочками, мандрівники з важким або об'ємним багажем, особи з нетиповими параметрами тіла (зростом або вагою), а також ті, хто користується допоміжними засобами для пересування — інвалідними візками, милицями, тростинами тощо.

1.2. Методологія дослідження ролі безбар'єрного середовища в сталому розвитку туризму

Згідно з аналітичним звітом Міністерства економіки України, доступність туристичних об'єктів є ключовим критерієм при створенні туристичних стратегій регіонів. Впровадження принципів безбар'єрності забезпечує:

- Підвищення якості послуг;
- Залучення ширшої аудиторії туристів (зокрема міжнародних);
- Соціальну справедливість у доступі до культурної спадщини.

У 2023 році Державне агентство розвитку туризму розробило Рекомендації з адаптації туристичних маршрутів до потреб людей з інвалідністю, що безпосередньо відповідає цілям проєкту «Без бар'єрів» [13].

Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року формує концептуальні рамки для забезпечення життєдіяльності осіб з інвалідністю та людей з обмеженою мобільністю. Цей стратегічний документ ґрунтується на принципах інклюзивності, прав людини та сталого розвитку, визначаючи безбар'єрність як інтегральну складову державної політики в шести ключових вимірах: фізичному, інформаційному, цифровому, соціальному, освітньому та економічному.

Ключові напрями безбар'єрності [1; 13]:

1. Фізична безбар'єрність охоплює створення доступного середовища, зокрема транспорту, будівель та інфраструктури загального користування. Це включає модернізацію будівельних норм, запровадження технічних стандартів для громадського транспорту та архітектурних споруд, а також впровадження інклюзивного дизайну в просторове планування. Реалізація цієї компоненти має охоплювати всі рівні – від внутрішніх приміщень до відкритих міських просторів.
2. Інформаційна безбар'єрність спрямована на забезпечення вільного доступу до інформації для осіб з порушеннями слуху, зору або

ментальними особливостями через використання альтернативних форматів (шрифт Брайля, субтитрування, сурдопереклад, адаптовані текстові матеріали). Це забезпечує реалізацію конституційного права на інформацію.

3. Цифрова безбар'єрність передбачає усунення цифрового розриву шляхом розширення інтернет-доступу, комп'ютеризації соціальних, освітніх і медичних закладів, створення спеціалізованого програмного забезпечення, а також впровадження пільгових механізмів для придбання цифрових пристроїв. Особлива увага приділяється розвитку цифрових компетенцій.
4. Суспільна та громадянська безбар'єрність означає забезпечення рівного доступу до культурного життя, участі у прийнятті рішень, розвитку громадянської активності та подолання стереотипів. Вона формує культуру інклюзивності та соціальної взаємодії на основі принципів толерантності та поваги до різноманіття.
5. Освітня безбар'єрність забезпечує рівні можливості для отримання якісної освіти впродовж усього життя, професійної підготовки та перепідготовки, розвитку навичок і нових компетенцій. Необхідною умовою є також підготовка кваліфікованих фахівців для роботи з особами з особливими освітніми потребами.
6. Економічна безбар'єрність полягає у створенні інструментів підтримки зайнятості та підприємництва серед цільових груп, включаючи ветеранів, осіб з інвалідністю, людей з когнітивними чи сенсорними порушеннями. Це охоплює фінансову грамотність, менторські програми, доступ до кредитування й підтримку інклюзивного бізнесу.

Успішна реалізація зазначених напрямів вимагає цілісної, скоординованої політики, що спирається на міжгалузеву взаємодію та участь громадянського суспільства. Питання доступності не можуть вирішуватись фрагментарно: лише комплексний, міждисциплінарний підхід здатен

забезпечити формування інклюзивного суспільства, де права й можливості кожної особи повністю реалізуються.

Маємо зазначити, що безбар'єрне середовище та універсальний дизайн (UD) — два поняття, які нерозривно пов'язані в сучасному підході до формування інклюзивного соціального простору, особливо в галузі туризму (табл.1.3).

Табл.1.3

Взаємозв'язок понять безбар'єрне середовище та універсальний дизайн

Категорія	Безбар'єрне середовище	Універсальний дизайн (UD)
Концепція	Усунення фізичних, сенсорних, інформаційних бар'єрів	Попередження бар'єрів шляхом інклюзивного проектування
Фокус	Люди з інвалідністю, маломобільні групи	Усі користувачі, незалежно від особливостей
Тип рішень	Реактивні (модифікації існуючого простору)	Превентивні (інклюзивне проектування з самого початку)
Методологічна база	Соціальна політика, інженерія, нормативна база	Дизайн-мислення, ергономіка, когнітивна психологія, соціальна інженерія
Застосування в туризмі	Пандуси, ліфти, меню Брайлем, адаптовані туалети	Уніфіковані інтерфейси, просторове планування, мультимодальні сервіси

Складено автором за джерелом: [3; 19; 27]

Безбар'єрне середовище – це системно організований простір, який унеможливорює дискримінацію за ознакою функціональних обмежень. Його мета – забезпечити фізичну, інформаційну, комунікаційну та сервісну доступність для всіх людей, зокрема осіб з інвалідністю, літніх людей, батьків з маленькими дітьми та інших маломобільних груп.

Універсальний дизайн, у свою чергу, є концептуальною основою для створення безбар'єрного середовища. Він базується на принципі інклюзії з самого початку проектування об'єкта чи послуги. На відміну від адаптацій, які впроваджуються після створення продукту, UD передбачає інтеграцію потреб всіх користувачів ще на стадії проектування, що забезпечує гнучкість і довготривалу ефективність рішень.

Універсальний дизайн (Universal Design, UD) – це концепція, що виникла на стику архітектури, дизайну середовища та соціальної інженерії.

Його мета – створення продуктів, сервісів і середовищ, які є інтуїтивно зрозумілими, зручними та доступними для якнайширшого кола користувачів, незалежно від віку, статі, функціональних обмежень або культурного бекграунду [19].

Вперше термін «універсальний дизайн» був введений американським архітектором Рональдом Мейсом (Ronald Mace) у 1980-х роках. Сьогодні цей підхід застосовується у багатьох сферах, зокрема й у туризмі, де має стратегічне значення для розвитку інклюзивного, соціально відповідального і сталого туризму.

Впровадження принципів UD у туризмі підтримується ООН, Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO), а також європейськими директивами з безбар'єрного доступу. Згідно з дослідженням Darcy, Cameron & Vuhalis (2011), інклюзивний туризм значно підвищує якість життя і соціальну інтеграцію осіб з інвалідністю, водночас стимулюючи економіку [28].

Країни, що впроваджують принципи універсального дизайну на рівні державної політики, отримують економічні переваги, зростання лояльності клієнтів, а також підвищення міжнародного іміджу.

На основі загальних міжнародно визнаних принципів універсального дизайну пропонуємо власне бачення реалізації цих правил в контексті сталого розвитку туризму (табл. 1.4).

Табл. 1.4

Принципи універсального дизайну в сфері туризму

Принцип універсального дизайну	Сутність у сфері туризму	Приклади реалізації
1. Рівність використання	Послуги мають бути однаково зручними для всіх, незалежно від фізичних чи когнітивних особливостей	Туристичний сайт з адаптивним інтерфейсом для людей із порушенням зору або слуху
2. Гнучкість у використанні	Можливість вибору способу взаємодії з об'єктом чи послугою	Екскурсії в музеях з аудіогідом, мовою жестів або друкованим текстом

3. Простота та інтуїтивність	Послуги повинні бути зрозумілими незалежно від досвіду, знань або рівня володіння мовою	Піктограми в аеропортах, візуальні навігаційні системи
4. Сприйнятлива інформація	Надання інформації у доступних та різноманітних форматах	Меню в ресторанах шрифтом Брайля, відео з субтитрами, дублювання оголошень голосом
5. Толерантність до помилок	Мінімізація ризику та наслідків помилок користувача	Автоматичне закриття дверей ліфта лише після тривалої паузи, кнопка «відміни» у квитковому автоматі
6. Низьке фізичне навантаження	Використання має бути зручним і не вимагати великих зусиль	Пандуси з пологим нахилом, електронні двері, ліфти замість сходів
7. Розмір і простір для доступу	Необхідно забезпечити достатньо простору для комфортного користування	Просторі санвузли, місця для візків у транспорті, широкі дверні прорізи в готелях

Складено автором: [45]

Ці принципи створюють основу для інклюзивного туризму, де кожна людина – незалежно від віку, мобільності, здоров'я чи соціального статусу – має рівні можливості для мандрівок і відкриття світу.

Отже універсальний дизайн виступає науково-методичною основою для створення сталого безбар'єрного середовища, де туризм стає простором рівних можливостей. Інтеграція UD у державну політику, стандарти будівництва, туристичні послуги та цифрові сервіси — це шлях до формування гуманного, відкритого та інноваційного суспільства.

1.3. Міжнародний досвід формування безбар'єрного середовища в туризмі

Для формування інклюзивного суспільства важливо переосмислити поняття бар'єрів, розглядаючи їх у ширшому соціокультурному контексті. Основою цього підходу має стати повага до прав людини та відмова від дискримінаційних припущень, що зводяться до автоматичного приписування особі обмежених можливостей через її фізичні, психологічні або етнокультурні особливості. Така перспектива є критично важливою для

створення суспільства рівних можливостей, у якому різноманітність сприймається як цінність, а не як перешкода.

На щастя, тема доступності подорожей дедалі активніше обговорюється на державному та міжнародному рівні. Провідні туристичні оператори, готелі, музеї та органи влади змагаються за першість у сфері інклюзивного туризму, запроваджуючи інноваційні рішення.

Різні країни демонструють успішні приклади реалізації безбар'єрних ініціатив. Зокрема, Китай розширює поняття інклюзивності, поширюючи принципи доступності на всі соціальні групи. Туреччина, у свою чергу, через фестиваль інклюзивного мистецтва «Unlimited Forum» сприяє популяризації ідеї соціального включення через культуру. У Німеччині місто Дрезден систематично інвестує кошти (приблизно €100 000 щорічно з 2018 року) у підтримку доступу до інформаційного простору для всіх мешканців. Ці кошти спрямовуються на забезпечення технічних засобів, переклад жестовою мовою, адаптацію документів тощо [33].

В табл.1.5 наведено узагальнену інформацію щодо формування безбар'єрного середовища в сфері туризму різних країн світу.

Табл.1.5

Країни, які активно впроваджують безбар'єрні рішення у сфері туризму

Країна	Ініціативи та рішення	Особливості
Іспанія	Онлайн-портал інклюзивного туризму в Барселоні, агенція <i>Barcelona Special Traveller</i>	Пляжі з підйомниками, доступні готелі, транспорт, музеї
Великобританія	Туроператор <i>Tourism for All</i> , адаптовані музеї, поїзди та автобуси	Індивідуальні туристичні маршрути, підтримка при плануванні подорожей
Ізраїль	Кампанія <i>Israel4All</i> , доступний аеропорт, митниця, громадський транспорт	Особистий супровід, гіді з досвідом роботи з інвалідністю, тактильні зони у пам'ятках
Польща	Пляжі з пандусами, проекти гірського туризму для людей з інвалідністю, підйомники для занурення у воду	Ініціатива <i>Razem na szczyt</i> , безбар'єрні гірські маршрути
Нідерланди	Платформа <i>Бреда для всіх</i> , екскурсії <i>CtheCity</i> у темряві	Міська доступність, адаптація простору для людей із порушенням зору

Швеція	Урбаністичні рішення з урахуванням потреб людей на візках, спеціальні баки, зручне зонування	Турбота у повсякденних деталях, інклюзивний дизайн
Фінляндія	Розширена інформація на туристичних порталах, адаптований транспорт	Гармонія з природою, готелі зі спеціальними умовами
Німеччина	Портали <i>Reisen für Alle</i> , доступний транспорт та готелі	Сертифікація туристичних об'єктів за критеріями доступності
Австралія	Інклюзивні маршрути, пристосовані національні парки та пляжі, проект <i>Have Wheelchair Will Travel</i>	Доступ до природи, спеціальні гіді для родин з дітьми та людьми з інвалідністю
Нова Зеландія	Розвиток доступного екотуризму, інклюзивні кемпінги, національні парки з безбар'єрними стежками	Орієнтація на природу, екологічний підхід
Канада	Закон <i>Accessible Canada Act</i> , адаптовані об'єкти культури, природи та розваг	Інклюзивний підхід до громадських просторів і культурних заходів
США	Закон ADA (<i>Americans with Disabilities Act</i>), безбар'єрний транспорт, туристичні агенції для людей з інвалідністю	Стандартизована доступність у містах, національних парках та громадських місцях
Франція	Програми інклюзивного туризму в Парижі, адаптовані музеї, навігаційні додатки для людей з вадами зору	Аудіогіді, візуальні контрасти, підйомники у громадському транспорті
Японія	Високий рівень автоматизації, станції з ліфтами, тактильні доріжки, роботизовані гіді	Культурна увага до ввічливості, інтеграція технологій у доступність
Італія	Доступні історичні об'єкти, наприклад, Колізей, транспорт із пандусами	Адаптація культурної спадщини до потреб людей з інвалідністю

Складено автором за джерелом: [26; 27; 31; 33; 35; 36; 43; 44]

Ці країни демонструють різноманітні підходи — від адаптації пам'яток до інноваційних екскурсій і законодавчої підтримки. Усі ці рішення базуються на принципах інклюзії, поваги до людської гідності та забезпечення рівного доступу до культурного і природного

Швеція, зокрема місто Уппсала, розвиває інклюзивну інфраструктуру для дітей з особливими потребами — безбар'єрні ігрові простори містять елементи, адаптовані для використання людьми з різною руховою активністю. Наприклад, каное в парку Васа та природні стежки в парку Ліни Санделл доступні для користувачів інвалідних візків [42].

Іспанія стала одним із лідерів у цій сфері. У Барселоні діє спеціалізований онлайн-портал, де можна знайти інформацію про безбар'єрні маршрути, доступні музеї, готелі та громадський транспорт. Агенція «Barcelona Special Traveller» (<https://www.barcelonaspecialtraveler.com/>) надає персоналізовані туристичні послуги для осіб з інвалідністю.

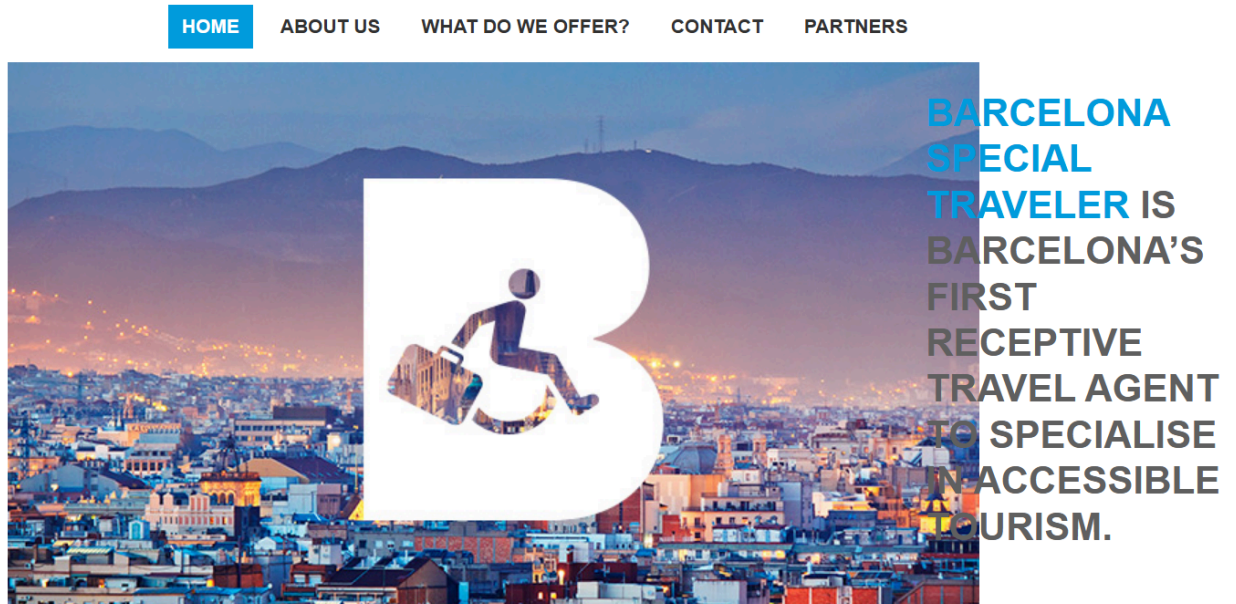

Рис.1.3. Сайт агенції «Barcelona Special Traveller»

Великобританія впровадила низку адаптованих сервісів: від спеціалізованих екскурсій у музеях до адаптації громадського транспорту. Благодійна організація «Tourism for All» (<https://www.tourismforall.co.uk/>) пропонує створити індивідуальний туристичний маршрут на основі особистих потреб.

About Us

Advice for Businesses

Advice for Travellers

Staff Training

Products & Services

Рис.1.4. Сайт благодійної організації «Tourism for All», Велика Британія

Ізраїль забезпечує повноцінну доступність із самого моменту прибуття в аеропорт Бен-Гуріон, де доступні інфраструктура, митні коридори, супровід та адаптований транспорт. Компанія «Israel4All» (<https://www.israel4all.com/>) пропонує інклюзивні тури з персоналізованим супроводом.

Slow Walkers

Deaf Travel | Hearing Impaired

Blind And Visually Impaired

Special Needs Travel

Group And Community Tours

Shore Excursions

Private Tours

Рис.1.5. Сайт компанії «Israel4All»

Польща адаптує пляжі, гірськолижні курорти та підтримує проекти як-от «Razem na szczyt», які допомагають людям з інвалідністю підкорювати гори.

Рис.1.6. Проєкт «Razem na szczyt», що реалізується в Польщі

Нідерланди, зокрема місто Бреда, створюють середовище безбар'єрного дозвілля з понад 300 адаптованими об'єктами. Унікальним є проєкт «CtheCity»

(<https://www.getyourguide.com/sk-sk/cthecity-amsterdam-in-the-dark-s12812/>) в Амстердамі, де люди можуть «побачити» місто через досвід незрячих.

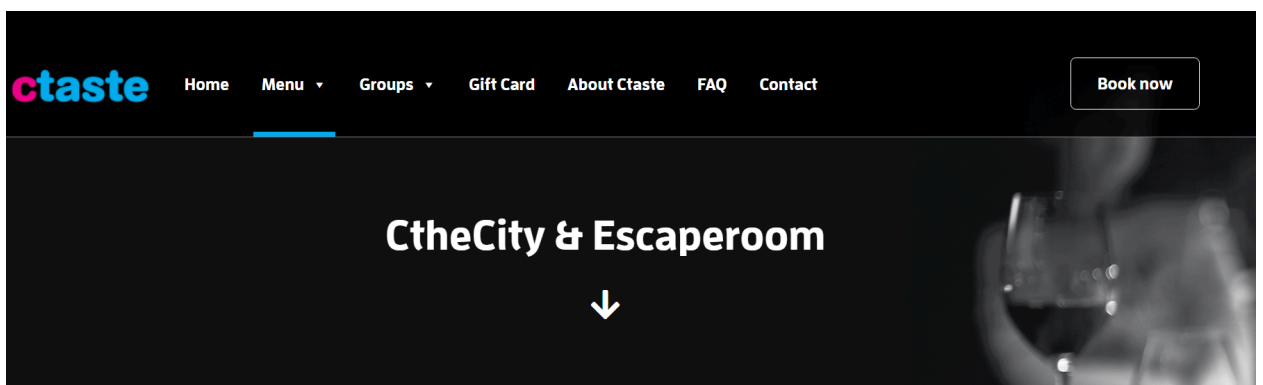

Рис.1.7. Сайт проєкту «CtheCity», м. Амстердам

Усе це доводить: доступність — це не тільки про архітектуру, а насамперед про повагу, емпатію й інноваційний підхід. Навіть дрібниці, як-от зручні смітєві баки у Стокгольмі, демонструють турботу про кожного члена суспільства.

Як було зазначено в попередньому пункті, Україна, долучаючись до світових тенденцій, розробила Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору до 2030 року за ініціативи першої леді Олени Зеленської. Реалізація стратегії передбачає конкретні кроки, затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України № 372-р від 25 квітня 2023 року. План охоплює шість ключових напрямів безбар'єрності — фізичний, інформаційний, цифровий, соціальний, освітній та економічний, і містить 130 завдань, адаптованих до потреб різних категорій населення [1].

Кожна область України відповідно до цього Плану розробляє власні ініціативи. Світовий досвід свідчить: найефективніше безбар'єрність впроваджується тоді, коли місцеві громади, професійні спільноти та громадські організації беруть активну участь у створенні систем, орієнтованих на рівність можливостей для всіх.

В наступному розділі розглянемо питання безбар'єрного середовища в туризмі України більш докладно.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз інфраструктурної доступності туристичних об'єктів

Упродовж останніх років як в Україні, так і на міжнародному рівні, туристична галузь стикається зі зростаючим попитом на інфраструктурну доступність з боку осіб з особливими потребами. Підвищення запиту на безбар'єрне середовище в туристичному секторі зумовлено кількома взаємопов'язаними факторами: зростанням частки населення з інвалідністю, еволюцією соціальних норм щодо інклюзії, а також активізацією державної політики у відповідному напрямі.

В Україні важливим елементом інституційного забезпечення даного процесу є Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору на період до 2030 року, яка визначає пріоритети у сфері доступності послуг, зокрема в туризмі [1]. Водночас, зміна споживчих очікувань туристів, серед яких зростає частка осіб, що потребують безбар'єрного середовища (а також членів їхніх родин), створює потребу у трансформації туристичних послуг відповідно до принципів універсального дизайну.

Концепція безбар'єрного туризму не повинна розглядатися як спеціалізована послуга для окремих нішевих груп. Її основне призначення полягає в інтеграції інклюзивного підходу в загальну структуру туристичної політики та практики. Такий підхід сприяє створенню умов, за яких усі категорії туристів можуть на рівних брати участь у туристичних заходах, користуватися інфраструктурою та сервісами.

У цьому контексті політика в сфері безбар'єрного туризму є міждисциплінарною, оскільки поєднує цілі рівності, економічного розвитку та правового регулювання. Її основою виступають міжнародні документи, зокрема Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для інвалідів, а також європейські підходи до інклюзії в туризмі. Інтеграція

безбар'єрних рішень у туристичну галузь є важливою складовою державної політики, що відповідає викликам сучасного суспільства та сприяє досягненню цілей сталого розвитку.

Для забезпечення справді комфортних умов під час подорожей для осіб з інвалідністю недостатньо просто встановити пандус біля туристичних об'єктів. Сучасне розуміння інклюзивного туризму ґрунтується на принципах універсального дизайну та врахуванні потреб найрізноманітніших груп населення — не лише людей з інвалідністю, а й літніх осіб, батьків із візочками, людей із нестандартною статурою, харчовими обмеженнями чи алергіями.

У сфері туристичних послуг існує базовий набір вимог до доступності: спеціальні паркувальні місця, широкі ліфти, чіткі вказівники, доступний туалет, інформаційні таблички з цінами тощо. Однак практика показує, що дотримання навіть усіх цих норм не гарантує повноцінного доступу до туризму.

Сталий розвиток туристичного бізнесу в Україні вимагає створення умов, що враховують потреби всіх категорій населення, включно з людьми з обмеженими можливостями, літніми людьми, сім'ями з маленькими дітьми та іншими групами, які стикаються з бар'єрами у доступі до туристичних послуг. Безбар'єрне середовище стає ключовим інструментом у реалізації принципів сталого розвитку, сприяючи економічній, соціальній та екологічній стабільності.

Безбар'єрний туризм передбачає створення доступної інфраструктури, яка дозволяє кожному туристу користуватися послугами без обмежень. Це включає адаптацію транспортних засобів, готелів, культурних об'єктів, пляжів, інформаційних систем тощо. Такі ініціативи не лише покращують якість життя людей з обмеженими можливостями, але й стимулюють розвиток туристичного бізнесу, залучаючи нові категорії клієнтів.

Туристична інфраструктура є визначальним чинником у формуванні якісного туристичного досвіду та забезпеченні функціонування всієї галузі.

Вона охоплює широкий спектр елементів — від готельного сектору й транспортних мереж до культурних об'єктів, сервісів обслуговування та цифрової підтримки. Її ефективний розвиток виступає не лише гарантією задоволеності туристів, а й ключовою умовою економічної динаміки та конкурентоспроможності держави на світовому туристичному ринку.

У контексті України стан туристичної інфраструктури характеризується значною територіальною асиметрією. Окремі регіони демонструють високий рівень адаптації до міжнародних стандартів обслуговування, тоді як інші продовжують функціонувати за застарілими підходами, маючи обмежений доступ до інвестицій та інноваційних рішень. Серед системних викликів варто виокремити низький рівень оновлення об'єктів інфраструктури, слабку чутливість до інклюзивних потреб суспільства, нестачу ресурсів на модернізацію та відсутність стратегічного бачення розвитку безбар'єрного середовища [17].

Особливу актуальність у сучасних умовах набуває концепція безбар'єрної туристичної інфраструктури, яка забезпечує повноцінну участь у туристичному житті людей з різними фізичними або сенсорними потребами. Її головною метою є створення такого середовища, де від етапу планування подорожі до моменту реалізації маршруту турист отримує безпечні, комфортні та рівноправні умови. Інклюзивність більше не є додатковою перевагою, а розглядається як базовий стандарт сучасного туристичного продукту.

Безбар'єрна туристична інфраструктура охоплює комплекс взаємопов'язаних компонентів: транспорт, сервіси тимчасового розміщення, харчування, рекреаційні й культурні об'єкти, віртуальні сервіси, а також доступ до інформації. Її ефективне функціонування залежить від взаємодії багатьох учасників ринку: туроператорів, агентств, інформаційних центрів, служб бронювання, а також представників суміжних сфер — маркетингових агенцій, туристичних блогерів, комунікаторів. Вони формують загальну

систему впливу на споживацьке сприйняття подорожей та рішення про вибір напрямку (рис.2.1).

Рис.2.1. Складові туристичної безбар'єрної інфраструктури

Складено автором

Таким чином, безбар'єрна туристична інфраструктура є невід'ємним елементом загальної туристичної системи України. Вона виконує не лише функцію забезпечення доступності, але й формує інноваційну платформу для розвитку сталого туризму. Її наявність прямо пов'язана з якістю життя, соціальною справедливістю та дотриманням прав людини в умовах демократичного суспільства (табл.2.1).

Табл.2.1

Аналіз інфраструктурної доступності туристичних об'єктів в Україні

Категорія об'єкта	Критерії доступності	Поточний стан (типова ситуація в Україні)	Наукове обґрунтування важливості
Транспортна інфраструктура	Наявність підйомників, занижених платформ, тактильних елементів, візуальної та аудіоінформації	Часткова адаптація великих вокзалів, але обмежений доступ у регіональних та приміських зонах	Забезпечення мобільності — ключ до участі в туризмі; недоступність транспорту виключає великі групи з туристичного процесу

Готельне господарство	Наявність номерів з широкими дверима, спеціальними санвузлами, поручнями, адаптованими меблями	Доступні номери — рідкість; більшість об'єктів не відповідають нормам інклюзивності	Інклюзивне розміщення — основа права на безпечне та комфортне перебування туристів
Заклади харчування	Безбар'єрний вхід, адаптовані меблі, доступ до меню шрифтом Брайля або зі звуковим супроводом	Найчастіше відсутні умови для осіб на візках; немає альтернативних меню для осіб з вадами зору	Безбар'єрність у харчуванні — складова загального сервісу та якості життя
Культурні та історичні пам'ятки	Рампи, пандуси, аудіогіди, жестикуляційні тури, тактильні експозиції	Існують окремі ініціативи (наприклад, Національний заповідник "Хортиця"), але переважна більшість об'єктів лишаються недоступними	Доступ до культурної спадщини — компонент реалізації культурних прав і соціальної інтеграції
Інформаційна інфраструктура	Веб-сайти з адаптивним інтерфейсом, навігаційні програми з функціями доступності, довідкова підтримка	Обмежена кількість сайтів відповідає WCAG-стандартам; брак інформації про інклюзивні послуги	Цифрова доступність — важливий інструмент попереднього планування подорожі та самостійності туриста
Сервіси туристичних агенцій	Доступність офісів, підготовка персоналу до роботи з клієнтами з особливими потребами	Низький рівень інформованості; відсутність стандартів обслуговування для клієнтів із порушеннями	Інклюзивна комунікація забезпечує рівність у виборі туристичних маршрутів і сервісів

Складено автором

Відповідно до чинного законодавства України, проєктування інфраструктурних об'єктів гостинності — готелів, пансіонатів та інших закладів розміщення — повинне передбачати щонайменше 10 % номерного фонду, адаптованого до потреб осіб з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема користувачів інвалідних візків. Однак у сучасних умовах спостерігається значне зростання загальної кількості осіб, які потребують безбар'єрного середовища. Важливо враховувати зміни у демографічній та функціональній структурі цієї групи — зокрема, внаслідок війни в Україні

значно зросла кількість людей з політравмами, що посилює потребу в інклюзивному дизайні на всіх рівнях туристичного обслуговування [1-6].

Планування безбар'єрної туристичної інфраструктури має розпочинатися вже на етапі архітектурного проектування. Варто зазначити, що вартість облаштування інклюзивного номеру перевищує стандартний на 10–20 %, оскільки потребує спеціального облаштування: просторішої ванної кімнати, індивідуальних душових крісел, особливих меблів, дзеркал на оптимальній висоті, поручнів та іншого функціонального наповнення [11].

Одним із ключових елементів є інклюзивний транспорт. Йдеться не лише про адаптацію інфраструктури вокзалів, аеропортів та зупинок, а й про створення умов для комфортного пересування людей з вадами слуху, зору, затримками психічного розвитку, зростовими або ваговими особливостями. Хоча провідні авіакомпанії світу активно впроваджують сервіси супроводу для пасажирів, що потребують підтримки, в Україні такі ініціативи наразі знаходяться на початковому рівні впровадження.

Сфера розміщення також зазнає трансформацій. Все більше готелів прагнуть забезпечити повноцінний доступ до номерів та сервісів для клієнтів з особливими потребами. Зокрема, запроваджуються таблички зі шрифтом Брайля, голосові помічники, безбар'єрні входні зони та функціональні інтер'єри, що відповідають принципам універсального дизайну.

Цифрові технології відіграють надзвичайно важливу роль у створенні доступного туристичного простору. Від застосунків із функцією голосової навігації до вебплатформ, які відповідають критеріям WCAG (Web Content Accessibility Guidelines), — цифрові рішення допомагають усунути бар'єри, які раніше значно ускладнювали подорожі для людей з інвалідністю [33].

Ще одним важливим аспектом є інклюзивність туристичних пам'яток і об'єктів культурної спадщини. Сучасні музеї, парки, національні заповідники все частіше впроваджують адаптовані маршрути, тактильні експозиції, переклад жестовою мовою та спеціальні пандуси. Яскравим прикладом такого підходу став Національний заповідник «Хортиця», який у 2021 році

здобув нагороду Ukraine Tourism Awards у категорії «Безбар’єрний туризм». За рік він трансформувався в перший безбар’єрний острів в Україні, доступний для широкого кола відвідувачів — від батьків з дитячими візками до людей похилого віку та осіб з інвалідністю [16].

Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ) у партнерстві з обласними військово-цивільними адміністраціями реалізувало масштабне соціологічне дослідження, спрямоване на аналіз рівня фізичної доступності об’єктів розміщення для осіб з обмеженими можливостями. У рамках цього дослідження було зібрано дані від 6394 представників туристичного бізнесу, серед яких — 3537 готелів, 2116 баз відпочинку, 261 оздоровчий комплекс і 445 мотелів та кемпінгів [15].

Аналіз отриманих результатів засвідчив наявність численних бар’єрів, які ускладнюють доступ до туристичної інфраструктури для маломобільних груп населення. Дані опитування чітко вказують на системні проблеми в адаптації засобів розміщення до потреб інклюзивного туризму, що вимагає розробки ефективних стратегічних рішень на національному рівні (див. табл. 2.2).

Табл.2.2

Результати опитування суб’єктів туристичної діяльності щодо стану фізичної доступності об’єктів по Україні в 2024 р., % опитаних [15]

Питання анкети	Так (%)	Частково (%)	Ні (%)
Наявність документа, що підтверджує відповідність ДБН чи ISO 21902	19,27	4,40	76,32
Використання міжнародних символів доступності	23,99	37,36	38,66
Безперешкодний вхід на територію	42,83	29,39	27,78
Наявність ліфта (за технічної можливості)	27,66	1,60	70,74
Підйомні механізми або інші адаптивні пристрої	3,91	4,85	91,24
Контрастне маркування прозорих конструкцій	23,50	15,08	60,92
Обладнаний номер для осіб з інвалідністю	22,98	32,40	44,62
Адаптований вебсайт	23,84	23,74	52,43
Доступні шляхи евакуації	16,24	28,25	55,41
Відокремлені паркомісця для осіб з інвалідністю	55,59	12,40	32,01
Пандус із поручнями та простором для маневрування	18,73	20,21	60,07
Безпечні сходи з контрастним маркуванням	29,55	31,44	39,01
Ліфт із звуковими сигналами та шрифтом Брайля	1,90	3,86	94,25

Вказівні таблички з шрифтом Брайля	21,25	29,88	48,87
Доступна універсальна кабіна туалету	25,55	22,53	51,92
Доступна система безпеки та евакуації	21,80	21,07	57,13
Обізнаність персоналу щодо обслуговування осіб з МГН	66,44	8,98	24,57

Результати опитування суб'єктів туристичної діяльності України свідчать про наявність суттєвих бар'єрів у сфері фізичної доступності, які ускладнюють реалізацію принципів інклюзивного туризму. Аналіз зібраних даних демонструє, що більшість туристичних об'єктів не відповідають нормативним вимогам щодо інклюзивності, закріпленим у чинних будівельних регламентах та міжнародних стандартах. Зокрема, наявність сертифікованих підтверджень відповідності ДБН чи ISO фіксується менш ніж у п'ятій частині респондентів, що вказує на системну відсутність формалізованого підходу до доступності.

Окрема увага приділяється маркуванню та орієнтації в просторі — низький відсоток використання шрифту Брайля чи звукових сигналів у ліфтах свідчить про недостатню адаптацію для осіб з порушеннями зору чи слуху. Попри певні зрушення в облаштуванні паркомісць і входів до об'єктів, загальний рівень пристосованості простору до потреб осіб з інвалідністю залишається низьким. Значна частка установ не має ані пандусів з поручнями, ані альтернативних пристроїв для подолання сходів, що робить ці заклади малодоступними або навіть недоступними для маломобільних осіб.

Незважаючи на обмежену наявність фізичних адаптацій, відносно вищі показники зафіксовано у сфері підготовки персоналу: понад дві третини представників галузі виявили обізнаність щодо правил приймання осіб з інвалідністю. Це вказує на потенціал до впровадження змін за умови належної інституційної підтримки та методичного супроводу.

Загалом, отримані результати підкреслюють нагальну потребу у трансформації туристичної інфраструктури через системне впровадження принципів універсального дизайну, розробку інклюзивних стандартів на національному рівні, а також активізацію просвітницьких кампаній серед готельно-ресторанного бізнесу. Безкаркасне включення таких практик у

стратегії розвитку туризму сприятиме не лише розширенню доступності, а й підвищенню конкурентоспроможності України на міжнародному туристичному ринку.

Аналіз інфраструктурної доступності туристичних об'єктів в Україні виявляє значну неоднорідність у розвитку цієї сфери між регіонами, що суттєво впливає на їх туристичний потенціал та економічний розвиток (табл.2.3). Ключовим фактором, що визначає конкурентоспроможність туристичних дестинацій, є розвинена транспортна мережа, яка забезпечує легкість доступу до туристичних об'єктів. Регіони з високим рівнем інфраструктурної доступності, такі як Львівська та Київська області, демонструють розвинену транспортну мережу, наявність якісних готелів та ресторанів, зручну навігацію та безбар'єрний доступ. Це сприяє збільшенню туристичного потоку та економічному розвитку регіону.

Табл.2.3

Аналіз інфраструктурної доступності туристичних об'єктів за регіонами
України

Регіон	Рівень інфраструктурної доступності	Характеристика	Приклади туристичних об'єктів	Проблеми інфраструктурної доступності
Львівська область	Високий	Розвинена транспортна мережа, наявність готелів, ресторанів, музеїв, зручна навігація	Львівський історичний центр, замки "Золотої підкови", гірськолижний курорт "Буковель"	Перевантаженість туристичних маршрутів у високий сезон, недостатня кількість парковок
Одеська область	Середній	Наявність аеропорту, залізничного та автобусного сполучення, готелів, ресторанів, пляжних зон	Одеса, Білгород-Дністровська фортеця, Вилкове	Недостатній рівень безбар'єрного доступу до пляжних зон, нерівномірний розподіл туристичної інфраструктури
Київська область	Високий	Розвинена транспортна мережа, наявність готелів, ресторанів, музеїв, зручна навігація	Київ, Чернігів, Переяслав	Перевантаженість туристичних маршрутів у високий сезон, недостатня кількість парковок

Харківська область	Середній	Наявність аеропорту, залізничного та автобусного сполучення, готелів, ресторанів, музеїв	Харківський національний університет, Святогірська лавра, Краснокутський дендропарк	Недостатній рівень безбар'єрного доступу до історичних об'єктів, нерівномірний розподіл туристичної інфраструктури
Закарпатська область	Середній	Наявність залізничного та автобусного сполучення, готелів, ресторанів, гірськолижних курортів	Ужгородський замок, озеро Синевир, гірськолижний курорт "Драгобрат"	Недостатня якість доріг, обмеженість транспортного сполучення з віддаленими туристичними об'єктами
Херсонська область	Низький	Обмеженість транспортного сполучення, недостатня кількість готелів та ресторанів, нерозвинена туристична інфраструктура	Острів Джарилгач, Асканія-Нова, Олешківські піски	Відсутність якісної транспортної інфраструктури, недостатній рівень сервісу
Івано-Франківська область	Середній	Розвиток туристичної інфраструктури в гірських районах, обмеженість у віддалених районах	Яремче, Буковель, Манявський скит	Нерівномірний розподіл інфраструктури, ускладнений доступ до гірських локацій
Тернопільська область	Середній	Розвиток історичного та культурного туризму, обмеженість інфраструктури в малих містах та селах	Почаївська лавра, Тернопільський став, Заліщицькі панорами	Недостатній рівень розвитку придорожньої інфраструктури, обмеженість готельного фонду
Черкаська область	Низький	Обмеженість транспортної інфраструктури, недостатній розвиток туристичних послуг	Умань (Софіївка), Канівський заповідник, Чигирин	Потреба в покращенні транспортного сполучення, недостатність сучасних готелів та ресторанів
Волинська область	Середній	Розвиток озерного туризму, обмеженість інфраструктури в сільській місцевості	Шацькі озера, Луцький замок, Світязь	Сезонність туристичного потоку, потреба в покращенні якості доріг
Полтавська область	Низький	Обмеженість туристичної інфраструктури, недостатній розвиток послуг для туристів	Полтава, Опішня, Диканька	Недостатній рівень розвитку готелів та ресторанів, обмеженість культурних заходів

Складено автором за джерелами: [1; 10; 13; 15]

Однак, значна частина регіонів, особливо на півдні та сході країни, має обмеженість транспортного сполучення та недостатній розвиток туристичних послуг. Наприклад, Херсонська область характеризується низьким рівнем інфраструктурної доступності через обмеженість транспортного сполучення, недостатню кількість готелів та ресторанів, а також нерозвинену туристичну інфраструктуру. Це створює значні перешкоди для розвитку туризму в регіоні та обмежує його економічний потенціал.

Важливим аспектом аналізу є врахування регіональних відмінностей. Кожен регіон має свої унікальні особливості, які впливають на розвиток туристичної інфраструктури. Наприклад, гірські регіони, такі як Закарпатська та Івано-Франківська області, потребують спеціалізованої інфраструктури для активного туризму, а прибережні – для пляжного відпочинку. Недостатня якість доріг та обмеженість транспортного сполучення з віддаленими туристичними об'єктами створюють значні перешкоди для розвитку туризму в цих регіонах.

В умовах воєнних дій, особливо гостро постає питання збереження та відновлення туристичної інфраструктури. Вплив воєнних дій призвів до значних пошкоджень туристичної інфраструктури, особливо в прифронтових та окупованих регіонах.

Незважаючи на виклики, Україна має значний потенціал для розвитку туристичної галузі. Розвиток внутрішнього туризму, адаптація до нових реалій та відновлення пошкодженої інфраструктури є важливими аспектами на даному етапі.

2.2. Проблеми розбудови безбар'єрного середовища в контексті сталого розвитку туризму

Розвиток безбар'єрного середовища є ключовою умовою реалізації принципів сталого туризму, що базується на ідеях інклюзивності, доступності та соціальної справедливості. В Україні ця тема залишається надзвичайно

актуальною, адже наявні бар'єри — фізичні, інформаційні, інституційні — істотно обмежують права та можливості осіб з інвалідністю, літніх людей, родин з дітьми та інших вразливих категорій громадян.

Потрібно зазначити, що Європейський Союз активно підтримує фінансування проєктів, що спрямовані на розробку, реалізацію та просування доступних туристичних маршрутів. Основними цілями цієї підтримки є розширення можливостей подорожей для осіб з особливими потребами в доступі, посилення соціальної інтеграції, а також підвищення професійної кваліфікації працівників туристичної галузі.

Серед прикладів таких ініціатив, що реалізуються за підтримки ЄС, варто виділити кілька проєктів, наведені в таблиці 2.4.

Табл. 2.4

Приклади проєктів, співфінансованих ЄС у сфері створення та просування доступних туристичних маршрутів

Назва проєкту	Напрямок діяльності
Senior Eco-Nect (2022–2024)	Сприяння формуванню європейських екосистем, орієнтованих на "срібну економіку" та питання старіння населення. Фінансування здійснюється в межах програми HORIZON EUROPE.
DIVETOUR	Розробка інноваційних навчальних матеріалів і курсів професійної освіти з доступного туризму.
RESTAT (Recognition Of Skills To Transform Accessible Tourism)	Комплексне вирішення проблеми нестачі професійних курсів у сфері доступного туризму. Мета — підготовка фахівців, здатних надавати індивідуалізовані послуги для туристів з особливими потребами та виступати активними промоутерами інклюзивного туризму.
IN-TOUR (INclusive TOURISM Professions)	Розробка європейських навчальних програм для менеджерів і працівників першої лінії в галузі доступного туризму з метою усунення прогалів у системі професійної підготовки.

Складено автором за джерелом: [26; 27; 31; 33]

Європейська комісія реалізує низку програм, спрямованих на підтримку та популяризацію доступного туризму. Серед них – престижні нагороди за досягнення у сфері інклюзивного туризму та доступності міст (European Awards for Excellence in Accessible Tourism, Access City Awards), ініціатива "Європейські столиці розумного туризму", онлайн-реєстр доступного туризму PANTOU, Європейська картка інвалідності, а також Закон про

доступність (European Accessibility Act), який має на меті створення єдиних стандартів інклюзивності в межах ЄС.

Україна, як і більшість європейських країн, стикається з демографічним викликом старіння населення. За даними Державної служби статистики, частка осіб віком понад 65 років зросла з 12% у 1990 році до 17,6% у 2022 році. Паралельно збільшилась кількість людей віком понад 60 років — з 18,3% до 24,8% за той же період. Така динаміка підкреслює необхідність адаптації туристичних послуг до потреб старших вікових груп [13].

Незважаючи на значний природний, історичний і культурний потенціал, Україна стикається з численними бар'єрами у впровадженні інклюзивного туризму. Основними проблемами є низький рівень розвитку інфраструктури, обмежений доступ до релевантної інформації, а також недостатня обізнаність серед представників громадськості й бізнесу щодо важливості безбар'єрного середовища.

До того ж, нерівномірність розвитку туризму в різних регіонах країни пояснюється відмінностями у соціально-економічному становищі, рівні ресурсного забезпечення та іншими локальними чинниками. Ситуацію ускладнює і низький рівень доходів населення, який залишається одним з найнижчих у світі, що суттєво обмежує внутрішній попит на туристичні послуги.

Проте найбільш руйнівним фактором стала повномасштабна агресія з боку Росії. З початку вторгнення ситуація в туристичній галузі змінилася кардинально: вже у 2022 році кількість іноземних громадян, які прибули до України, зменшилась майже вдвічі — з 4,27 мільйона у 2021 році до 2,31 мільйона у 2022-му. Також суттєво змінилася мотивація візитів: замість подорожей з освітньою чи рекреаційною метою країну почали відвідувати переважно представники міжнародних гуманітарних організацій [14].

З наукової точки зору, поняття безбар'єрності у туризмі охоплює не лише доступ до туристичних об'єктів, а й інтеграцію інклюзивного дизайну в транспортну інфраструктуру, інформаційні системи, сервіси та комунікації.

Як свідчать дослідження в галузі урбаністики та соціальної географії, недостатній рівень доступності є системною перешкодою для залучення широкого кола громадян до туристичної активності, що, своєю чергою, обмежує розвиток внутрішнього туризму та знижує загальну туристичну привабливість регіонів.

Однією з основних проблем є застаріла туристична інфраструктура, що не відповідає вимогам універсального дизайну. Більшість архітектурних об'єктів — історичні пам'ятки, музеї, готелі — не обладнані пандусами, ліфтами, тактильними покажчиками чи аудіогідами. Також відсутня належна підготовка персоналу до роботи з людьми з особливими потребами, що свідчить про низький рівень інституційної готовності до впровадження безбар'єрних практик (табл.2.5).

Табл.2.5

Проблеми розбудови безбар'єрного середовища в Україні

Категорія проблеми	Конкретні прояви	Обґрунтування
Інфраструктурні бар'єри	Відсутність пандусів, ліфтів, тактильних доріжок; непристосованість готелів та музеїв	Порушення принципів універсального дизайну, які є основою інклюзивного урбанізму
Інформаційна недоступність	Відсутність інформації шрифтом Брайля, аудіогідів, інтерфейсів з озвучуванням	Зниження когнітивної доступності туристичних об'єктів, що впливає на якість досвіду
Фахова неготовність персоналу	Брак навичок комунікації з особами з інвалідністю, відсутність тренінгів	Потреба в інклюзивній освіті для працівників туристичного сектору
Недосконале законодавство	Формальність нормативів без реального механізму контролю	Відсутність ефективного впровадження стратегічних документів, як-от Стратегії безбар'єрності
Фінансові обмеження	Недостатнє фінансування модернізації туристичної інфраструктури	Потреба в інвестиціях у стійку інфраструктуру для досягнення цілей сталого розвитку
Культурні бар'єри	Стереотипи щодо участі осіб з інвалідністю в туристичній активності	Соціокультурна ізоляція як форма прихованої дискримінації

Складено автором

Крім того, спостерігається фрагментарність нормативно-правового забезпечення. Хоча в Україні ухвалено низку стратегічних документів, спрямованих на інклюзивність (зокрема, Національну стратегію безбар'єрності), їх реалізація в туристичній сфері потребує чіткого механізму моніторингу, міжсекторальної взаємодії та фінансової підтримки.

У контексті сталого розвитку важливо розуміти, що безбар'єрність є не лише етичним зобов'язанням, а й інструментом економічного зростання. Згідно з даними міжнародних досліджень, туристи з обмеженими можливостями є активними споживачами послуг і можуть стати важливим сегментом внутрішнього ринку за умов створення сприятливого середовища.

Отже, формування безбар'єрного туристичного середовища в Україні потребує комплексного підходу: модернізації інфраструктури, підготовки фахівців, вдосконалення законодавства та впровадження інноваційних інструментів цифрової доступності. Лише така системна трансформація дозволить забезпечити рівний доступ до туристичних ресурсів усім громадянам і стане кроком до реалізації цілей сталого розвитку.

Отже розбудова безбар'єрного середовища в Україні є складним та багатограним процесом, що стикається з низкою викликів, які вимагають комплексного підходу та міжсекторальної співпраці. На жаль, в Україні існує розрив між законодавчими нормами та їх практичною реалізацією. Наприклад, будівельні норми, що передбачають доступність будівель та споруд для осіб з інвалідністю, часто ігноруються або виконуються формально. Це призводить до того, що багато громадських будівель, транспортних вузлів та інших об'єктів залишаються недоступними.

Однією з ключових проблем є недостатнє фінансування. Органи місцевого самоврядування часто не мають достатньо коштів для адаптації інфраструктури до потреб осіб з інвалідністю. Наприклад, облаштування пандусів, ліфтів та інших елементів доступності потребує значних інвестицій, які не завжди передбачені в місцевих бюджетах.

Також, існує низький рівень обізнаності та розуміння потреб осіб з інвалідністю серед населення, бізнесу та органів влади. Це призводить до того, що питання доступності не розглядаються як пріоритетні, а рішення приймаються без урахування потреб осіб з інвалідністю. Наприклад, при плануванні міських заходів або культурних подій часто не передбачаються спеціальні умови для осіб з інвалідністю, такі як сурдопереклад або тифлокоментар.

Крім того, в Україні існує недостатня координація між різними органами влади та організаціями, що займаються питаннями безбар'єрності. Це призводить до дублювання зусиль, неефективного використання ресурсів та відсутності системного підходу до розбудови безбар'єрного середовища. Наприклад, різні міністерства та відомства можуть розробляти власні програми та ініціативи, не узгоджуючи їх між собою.

Важливим аспектом є також доступність інформації. Особи з інвалідністю часто стикаються з труднощами при отриманні необхідної інформації про доступні послуги, заходи та об'єкти. Наприклад, веб-сайти державних установ та приватних компаній часто не відповідають стандартам доступності, що унеможлиблює їх використання особами з вадами зору.

Нарешті, слід зазначити, що в Україні існує проблема з якістю та доступністю допоміжних засобів для осіб з інвалідністю. Наприклад, якісні інвалідні візки, слухові апарати та інші допоміжні засоби часто є дорогими або недоступними для більшості осіб з інвалідністю.

Подолання цих проблем вимагає комплексного підходу, що включає в себе законодавчі зміни, збільшення фінансування, підвищення обізнаності, координацію зусиль та впровадження сучасних технологій.

2.3. Перспективні напрямки формування безбар'єрного середовища в туризмі

В Україні вже існують окремі приклади реалізації принципів безбар'єрного туризму. Наприклад, у Львові проводяться адаптації екскурсій для людей з порушеннями зору та слуху. На узбережжях Чорного та Азовського морів облаштовуються пандуси та спеціальні пляжі для людей з інвалідністю.

Однак багато туристичних об'єктів усе ще залишаються недоступними. Відсутність інформації про доступність, нестача адаптованих транспортних засобів та недостатня підготовка персоналу є ключовими проблемами, які потрібно вирішувати.

Перспективні напрямки формування безбар'єрного середовища:

1. Універсальний дизайн. Впровадження принципів універсального дизайну на етапі проектування та будівництва туристичної інфраструктури (готелів, музеїв, парків, транспортних вузлів). Це передбачає створення просторів, які є зручними та доступними для всіх, незалежно від їхніх фізичних чи когнітивних особливостей.

2. Інформаційна доступність. Забезпечення доступності туристичної інформації в різних форматах: аудіо, відео, шрифт Брайля, жестова мова. Розробка мобільних додатків та веб-сайтів з функціями, що полегшують навігацію та отримання інформації для людей з різними потребами.

3. Транспортна доступність. Адаптація транспортних засобів та інфраструктури для забезпечення комфортного пересування людей з обмеженою мобільністю. Розвиток спеціалізованих транспортних послуг, які враховують потреби людей з інвалідністю.

4. Підготовка персоналу. Проведення навчальних програм для працівників туристичної галузі з питань обслуговування людей з різними потребами. Формування емпатії та розуміння потреб різних категорій туристів.

5. Технологічні інновації. Використання сучасних технологій для створення інтелектуальних систем навігації, аудіогідів, віртуальних турів та інших інструментів, що полегшують доступ до туристичних об'єктів. Використовувати мобільні додатки, які є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя.

6. Співпраця та партнерство. Залучення до процесу формування безбар'єрного середовища громадських організацій, що представляють інтереси людей з інвалідністю. Співпраця з міжнародними організаціями для обміну досвідом та впровадження найкращих практик.

7. Нормативно-правове забезпечення. Розробка та впровадження національних стандартів та нормативних актів, що регулюють питання безбар'єрності в туризмі. Необхідно підтримувати і дотримуватись всіх країн світу, які встановлюють власні показники розвитку. Зокрема й Уряд України 15 вересня 2017 року представив Національну доповідь "Цілі сталого розвитку: Україна", яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку.

8. Розвиток адаптивного туризму. Створення спеціалізованих туристичних продуктів та маршрутів, адаптованих до потреб людей з різними видами інвалідності. Організація реабілітаційних турів та програм, що сприяють відновленню фізичного та психологічного здоров'я.

Табл.2.4

Концепція формування безбар'єрного середовища в туризмі України

Напрямок	Опис	Наукове обґрунтування	Ключові показники ефективності
Універсальний дизайн	Впровадження принципів універсального дизайну на етапі проектування та будівництва туристичної інфраструктури.	Забезпечення рівного доступу до туристичних об'єктів для всіх категорій туристів, що сприяє збільшенню туристичного потоку та економічному розвитку.	Відсоток туристичних об'єктів, адаптованих за принципами універсального дизайну.
Інформаційна доступність	Забезпечення доступності	Подолання інформаційних	Кількість туристичних

	туристичної інформації в різних форматах.	бар'єрів для туристів з різними потребами, що сприяє покращенню їхнього досвіду та підвищенню задоволеності.	інформаційних ресурсів, доступних у різних форматах.
Транспортна доступність	Адаптація транспортних засобів та інфраструктури для забезпечення комфортного пересування людей з обмеженою мобільністю.	Забезпечення мобільності та незалежності туристів з обмеженою мобільністю, що сприяє їхній соціальній інтеграції та активній участі в туристичній діяльності.	Відсоток транспортних засобів та інфраструктури, адаптованих для людей з обмеженою мобільністю.
Підготовка персоналу	Проведення навчальних програм для працівників туристичної галузі з питань обслуговування людей з різними потребами.	Підвищення рівня обізнаності та компетентності працівників туристичної галузі у питаннях обслуговування туристів з різними потребами, що сприяє покращенню якості туристичних послуг.	Кількість працівників туристичної галузі, які пройшли навчання з питань обслуговування туристів з різними потребами.
Технологічні інновації	Використання сучасних технологій для створення інтелектуальних систем навігації, аудіогідів, віртуальних турів та інших інструментів, що полегшують доступ до туристичних об'єктів.	Покращення доступності туристичних об'єктів для туристів з різними потребами за допомогою сучасних технологій, що сприяє підвищенню їхньої самостійності та незалежності.	Кількість туристичних об'єктів, обладнаних сучасними технологічними засобами для забезпечення доступності.
Співпраця та партнерство	Залучення до процесу формування безбар'єрного середовища громадських організацій, що представляють інтереси людей з інвалідністю.	Забезпечення врахування потреб та інтересів людей з інвалідністю на етапі розробки та реалізації туристичних програм, що сприяє їхній соціальній інтеграції та активній участі в туристичній діяльності.	Кількість спільних проєктів та ініціатив, реалізованих у партнерстві з громадськими організаціями.
Нормативно-правове забезпечення	Розробка та впровадження національних	Створення правових рамок для забезпечення	Кількість прийнятих нормативних актів, що регулюють

	стандартів та нормативних актів, що регулюють питання безбар'єрності в туризмі.	безбар'єрності в туризмі, що сприяє захисту прав та інтересів туристів з різними потребами.	питання безбар'єрності в туризмі.
Розвиток адаптивного туризму	Створення спеціалізованих туристичних продуктів та маршрутів, адаптованих до потреб людей з різними видами інвалідності.	Розширення спектру туристичних послуг для людей з різними видами інвалідності, що сприяє їхній соціальній інтеграції та активній участі в туристичній діяльності.	Кількість спеціалізованих туристичних продуктів та маршрутів, адаптованих до потреб людей з різними видами інвалідності.

Складено автором

Безбар'єрне середовище є не лише питанням соціальної відповідальності, але й важливим інструментом сталого розвитку туристичного бізнесу в Україні. Створення доступного туризму дозволить інтегрувати уразливі категорії населення у туристичну діяльність, підвищити економічну ефективність галузі та покращити міжнародний імідж країни. Інвестиції у безбар'єрність — це інвестиції у майбутнє, яке враховує інтереси кожного.

На рис.2.4. представлена детальна 3D-модель, що візуалізує концепцію безбар'єрного туристичного середовища в міському просторі Харкова. Ця модель є не просто архітектурною візуалізацією, а скоріше, стратегічним планом, спрямованим на створення інклюзивного та доступного міського середовища для всіх категорій туристів, зокрема для осіб з обмеженими можливостями.

Рис.2.4. 3D-модель візуалізації концепції безбар'єрного туристичного середовища на прикладі м. Харків

Складено автором

Основні елементи моделі включають в себе наступне:

1. Тактильна плитка.

Використання тактильної плитки на тротуарах та пішохідних зонах є ключовим елементом для забезпечення навігації осіб з вадами зору. Ця плитка має рельєфну поверхню, яка дозволяє орієнтуватися за допомогою тактильного сприйняття.

2. Пандуси.

Встановлення пандусів на вході до будівель, а також на переходах через бордюри, забезпечує доступність для осіб, що користуються інвалідними

візками. Пандуси повинні відповідати стандартам нахилу та ширини для забезпечення безпечного та комфортного пересування.

3. Знижені бордюри.

Зниження бордюрів на пішохідних переходах полегшує пересування не лише для осіб на візках, але й для батьків з дитячими візочками та літніх людей.

4. Доступний громадський транспорт.

Модель передбачає інтеграцію доступних транспортних засобів, таких як низькопідлогові автобуси та трамваї, що забезпечують легкий доступ для всіх категорій пасажирів.

5. Аудіо-оповіщення.

Використання аудіо-оповіщень на транспортних зупинках та перехрестях допомагає особам з вадами зору орієнтуватися в міському просторі.

6. Спеціалізовані місця відпочинку:

Модель включає облаштування зон відпочинку з урахуванням потреб осіб з обмеженими можливостями, таких як зручні лавки з підлокітниками та достатньо місця для розміщення візків.

7. Доступні входи до туристичних об'єктів:

Встановлення автоматичних дверей та облаштування просторих входів до музеїв, театрів та інших туристичних об'єктів.

Отже запропонована модель базується на принципах універсального дизайну, який передбачає створення середовища, доступного для всіх, незалежно від їхніх фізичних чи когнітивних особливостей. Впровадження таких елементів, як тактильна плитка та аудіо-оповіщення, відповідає міжнародним стандартам доступності та сприяє соціальній інтеграції осіб з обмеженими можливостями. Ця модель є важливим кроком до створення інклюзивного та гостинного міста, де кожен турист зможе почуватися комфортно та безпечно.

ВИСНОВКИ

1. В процесі дипломного дослідження було здійснено всебічний аналіз поняття, принципів і практичних аспектів формування безбар'єрного середовища як важливого елементу сталого розвитку туристичної галузі України. Встановлено, що безбар'єрність у туризмі передбачає не лише фізичну доступність об'єктів, а й соціальну інклюзивність, цифрову доступність інформації та адаптованість послуг для осіб з різними видами потреб. Такий підхід відповідає глобальним трендам розвитку відповідального туризму та посилює його соціальну функцію.

2. Розроблена методологія дослідження дала змогу визначити взаємозв'язок між рівнем інклюзивності туристичного середовища та досягненням цілей сталого розвитку, зокрема в частині забезпечення рівного доступу, соціальної інтеграції та зменшення дискримінації. Аналіз міжнародного досвіду (зокрема практик країн ЄС, Канади, Японії) показав, що стратегічний підхід до розвитку безбар'єрної інфраструктури є важливим чинником підвищення привабливості країни як туристичного напрямку.

3. Дослідження інфраструктурної доступності туристичних об'єктів в Україні виявило низку системних проблем, серед яких: відсутність єдиних стандартів інклюзивного дизайну, недостатній рівень адаптації транспорту та інформаційних ресурсів, а також обмежена фахова підготовка персоналу.

4. Створення безбар'єрного середовища сприятиме формуванню інклюзивного суспільства, яке є важливою складовою сталого розвитку. Доступність для всіх знижує рівень соціальної ізоляції, дозволяє людям брати активну участь у громадському житті та економіці, зокрема через туризм. За даними Всесвітньої організації туризму, понад 15% населення світу мають обмеження у мобільності чи інших аспектах. Якщо додати супроводжуючих осіб, потенційний ринок стає ще ширшим.

Інвестування у доступну інфраструктуру та послуги підвищує конкурентоспроможність туристичних локацій. Наприклад, адаптовані музеї,

парки, курорти та готелі привертають увагу міжнародних туристів, які шукають комфортні умови для подорожей. Також це позитивно впливає на внутрішній туризм, створюючи додаткові можливості для подорожей уразливих категорій населення.

5. В результаті проведеного дослідження автором була розроблена Модель формування безбар'єрного середовища в туризмі України, яка пропонує системний підхід до реалізації принципів інклюзивності в туристичній галузі. Ця модель передбачає комплексну взаємодію семи ключових напрямів, що мають як наукове обґрунтування, так і чіткі індикатори ефективності.

Зокрема, було обґрунтовано необхідність впровадження універсального дизайну як фундаменту створення фізично доступної туристичної інфраструктури. Забезпечення інформаційної доступності – подання туристичної інформації у зрозумілих і зручних форматах – розглядається як шлях до подолання когнітивних та комунікаційних бар'єрів. У моделі також акцентовано увагу на транспортній доступності та технологічних інноваціях, які є ключовими для забезпечення мобільності та самостійності туристів з інвалідністю. Підготовка персоналу туристичної галузі визначена як необхідна умова для формування сервісної культури безбар'єрності, а співпраця з громадськими організаціями – як запорука врахування реальних потреб маломобільних груп. Окремо було обґрунтовано значення нормативно-правового забезпечення, що має формувати єдину правову основу для реалізації стандартів доступності, а також розвитку адаптивного туризму через створення спеціалізованих продуктів і маршрутів.

6. Застосування розробленої моделі дозволяє створити цілісну та ефективну систему формування безбар'єрного туристичного середовища в Україні, що відповідає цілям сталого розвитку, сприяє соціальній інтеграції вразливих груп населення та підвищенню конкурентоспроможності національного туризму на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 366-р від 14 квітня 2021 р. Верховна Рада України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80/conv#Text>
2. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання : Закон України від 5.06.2014 р. № 1324-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>
3. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні : Указ Президента України від 3.12.2020 р. № 533/2020. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809>
4. Про затвердження критеріїв доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення приміщень, що надаються дільничним виборчим комісіям звичайних виборчих дільниць для організації їх роботи та проведення голосування : Постанова Кабінету Міністрів України від 9.10.2020 р. № 962. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-2020-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р. № 784. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/232167617>
6. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6.10.2005 р. № 2961-IV. Дата оновлення: 01.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#n16>
7. Барна М.Ю., Тучковська І.І. Безбар'єрне середовище для осіб з інвалідністю в туризмі. Вісник ЛТЕУ. *Економічні науки*. 2020. № 61. С. 5-11.

8. Безугла Л., Куваєва Т., Герасименко Т. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. 2022. (43). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-3>
9. Безугла Л.С., Белобородова М.В., Герасименко Т.В. Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2022. 2(6), С. 20-25. [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6\).2022.4](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6).2022.4)
10. Безбар'єрний туризм в умовах сьогодення: глобальні виклики для України та світу. URL: <https://hellper.com.ua/product/tezi-bezbaryernij-turizm-v-umovax-sogodennya-globalni-vikliki-dlya-ukra%D1%97ni-ta-svitu/>
11. Гапоненко Г.І.; Євтушенко О.В.; Шамара І.М. Безбар'єрне середовище як передумова сталого розвитку туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносин. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2025 № 21.
12. Кочубей Т. Загальні засади створення безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. № 2. P. 204–214. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/24473>
13. Методичні рекомендації з питань формування безбар'єрності в туризмі. ДАРТ. URL: https://drive.google.com/file/d/1sGn4DpjrSjohyq1n8v_AyxSQdlCtzm7k/view?usp=sharing.
14. Наливайко Л. Р. Марценюк Л. В. «Безбар'єрна Україна»: проблеми та перспективи. *Нове українське право*, 2023. Вип. 4. С.82–93.
15. Опитування ДАРТ щодо стану фізичної доступності засобів розміщення у регіонах України. <https://drive.google.com/file/d/1oNpD5Y4dICvtYbpF099tmoJN0aPS24Ak/view?usp=sharing>
16. Острянин С.О., Безугла Л.С., Белобородова М.В., Кулівар В.В. Економічні стратегії розвитку інклюзивного туризму для реабілітації та

- реінтеграції ветеранів: сучасні виклики та перспективи. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2024. №2. С. 184-196.
<https://doi.org/10.33271/ebdut/86.184>
- 17.Слободян Л. Я. Концепт «безбар'єрність» як об'єкт дослідження. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, 2024. №11. DOI:
<https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-05>
- 18.Хрущ Ю.М., Іванова В.М., Медведський Р.С. (2017). Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. URL:
<https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/bbbc9b4d-309c-46c1-a090-3de478ed00d2/content>
- 19.Accessibility for the Disabled. A Design Manual for a Barrier Free Environment. United Nations. Enable. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/index.html>
- 20.Aitchison, C. (2003). From leisure and disability to disability leisure: developing data, definitions and discourses. *Disability & Society*, 18(7), 955–969. <https://doi.org/10.1080/0968759032000127353>
- 21.Alqarni, T. M., Hamadne, B. M., & Abduh, Y. M. B. (2023). Tourism marketing for accessible tourism (tourism for persons with disabilities) in the Kingdom of Saudi Arabia. *Journal of Law and Sustainable Development*, 11(12), e2432. <https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i12.2432>
- 22.Boto-García, D. & Pérez, L. (2023). The effect of high-speed rail connectivity and accessibility on tourism seasonality. *Journal of Transport Geography*, 107, February 103546. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2023.103546>
- 23.Bowtell, J. (2015). Assessing the value and market attractiveness of the accessible tourism industry in Europe: a focus on major travel and leisure companies. *Journal of Tourism Futures*. 1(3), 203-222. <https://doi.org/10.1108/JTF-03-2015-0012>

24. Brychka, B., Vyslobodska, H., & Voitovych, N. (2023). Poverty in Ukraine: evolution of interpreting and analysis of impact factors. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 9(2), 5-33. <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.02.01>
25. Buhalis, D., Eichhorn, V., Michopoulou, E. & Miller, G. (2005). Accessibility market and stakeholder analysis, OSSATE project, University of Surrey, Guildford. URL: https://www.accessibletourism.org/resources/ossate_market_analysis_public_final.pdf
26. CBI (2022). The European market potential for accessible tourism. URL: <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/accessible-tourism/market-potential>
27. Convention On The Rights Of Persons With Disabilities (CRPD). United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Social Inclusion. URL: <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>
28. Darcy, S. and Buhalis, D. (2011). Introduction: from disabled tourists to accessible tourism. *Accessible Tourism: Concepts and Issues*, pp. 1-20. <https://doi.org/10.21832/9781845411626-004>
29. Darcy, S., McKercher, B. and Schweinsberg, S. (2020). From tourism and disability to accessible tourism: a perspective article. *Tourism Review*, Vol. 75 No. 1, pp. 140-144. <https://doi.org/10.1108/TR-07-2019-0323>
30. Eichhorn, V. (2014). Economic impact and travel patterns of Accessible Tourism in Europe. Final Report. URL: https://www.researchgate.net/publication/264522053_Economic_Impact_and_Travel_Patterns_of_Accessible_Tourism_in_Europe_Full_Report
31. ENAT (2024). Projects and Good Practices. URL: https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.enat_projects_and_good_practices.2328

32. European Commission (2020). European Commission activities and support measures in the area of accessible tourism for all. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021-2030/european-accessibility-act_en
33. European Commission (2024). Tourism for all. Accessible tourism. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/business-portal/accessibility_en
34. Eurostat (2024). URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
35. GfK Belgium (2014). Economic Impact and Travel Patterns of Accessible Tourism in Europe. Presentation of the key study findings. Service Contract SI2.ACPROCE052481700 – European Commission, DG Enterprise and Industry.
36. Gov.pl (2023). Tourism accessible for all. URL: <https://www.gov.pl/web/ministry-of-sports-and-tourism/tourism-accessible-for-all>
37. ISO (2021). International Standard ISO 21902. Tourism and related services - Accessible tourism for all - Requirements and recommendations. URL: <https://cdn.standards.iteh.ai/samples/72126/810737515df64675824b822a2a4ab456/ISO-21902-2021.pdf>
38. Ivanova, O., & Senkiv, M. (2019). Accessible tourism for all in the European union. *Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Geografiya*, 1(74), 66-74. <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2019.74.12>
39. Kalaitan, T., Hrymak, O., Kushnir, L., Kondrat, I., & Yaroshevych, N. (2023a). Shadow economy in the hospitality industry. Ways of its educe in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(49), 300–312. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.2023.4002>
40. Kalaitan, T., Stybel, V., Hrymak, O., Sarakhman, O., & Shurpenkova, R. (2023). State support of the dairy industry and prospects for its development

- in the post-war period. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 9(3), 150-178.
<https://doi.org/10.51599/are.2023.09.03.07>
41. SATD (2024). 70th Meeting of the United Nations Commission on Tourism: The Road to Recovery. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/70-te-zasidannya-ievropeyskoyi-komisiyi-oon-turizm-shlyah-do-vidnovlennya>
42. Shpak, N., Kulyniak, I., Novakivskyi, I., & Oleksiv, I. (2023). Clusterization in Tourism Development Level's Assessment of Regions: Example of Ukraine. *Journal of Tourism and Services*, 14(26), 45–56. Retrieved from <https://doi.org/10.29036/jots.v14i26.444>
43. Takayama Declaration (2009). Takayama Declaration on the Development of Communities-for-All in Asia and the Pacific. URL: https://www.accessibletourism.org/resources/takayama_declaration_to_p-e-fin_171209.pdf
44. UNWTO (2020). UNWTO and fundación ONCE deliver international recognition of 'accessible tourist destinations' at futur. NEWS RELEASE. MADRID, 24 JAN 2020. URL: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-01/24012020-ATD-FITUR-EN.pdf>
45. UNWTO, ONCE (2020). How to apply ISO Standard 21902 "Accessible tourism for all". Recommendations for key players in management of natural resources. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-09/Naturales-ING_ACC.pdf?VersionId=qV5rm1w0Q2EqqUA5x0xSSQI6PytGPutk
46. USAID, NTOU (2024). Strategic Roadmap for the Recovery of Small and Medium-Sized Businesses in the Tourism and Hospitality Sector in 2023-2033.

URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-library-small-and-medium-sized-businesses-recovery.pdf>

47. Yaroshenko O. M., Anisimova H. V., Koliesnik T. V. et al. National Strategy for a Barrier-Free Environment: Problems, tolerance and implementation. *International Social Work.* 2022.

URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00208728221126002>